

Kornelia Grabowska-Biernat

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6890-3183

kornelia.grabowska@o2.pl

Kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie – kilka refleksji w kontekście możliwości resocjalizacyjnych

Wstęp

Zagadnienie prawne, będące przedmiotem niniejszych rozważań, stanowi pole do dyskusji i analizy w związku z wejściem w życie nowelizacji Kodeksu karnego¹, która miała miejsce w dniu 1 października 2023 r. Wprowadziła ona fundamentalne zmiany, m.in. norm prawnych regulujących kwestię warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Jak wskazano w informacji udzielonej przez Ministerstwo Sprawiedliwości, „kara dożywotniego pozbawienia wolności bez dostępu do warunkowego przedterminowego zwolnienia ma być orzekana przede wszystkim wobec sprawców, którzy są trwale niebezpieczni dla społeczeństwa, a nadto – obywatelom – wobec osób, którym w przeszłości wymierzono karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę co najmniej 20 lat pozbawienia wolności, a które następnie dopuścili się kolejnego przestępstwa, za które uprzednio orzeczono wobec nich karę dożywotniego pozbawienia wolności”². Z powyższego wynika, że wprowadzenie instytucji kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości ubiegania się o warunkowe zwolnienie ma na celu dokonanie pewnego rodzaju eliminacji ze społeczeństwa sprawców najcięższych przestępstw.

¹ Nowelizacja Kodeksu karnego dokonana ustawą z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r., poz. 2600).

² Zob. informacje ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://www.ms.gov.pl/pl/informacje/news,10881,program-reform-sprawiedliwosc-i-bezpieczenstwo.html> (data dostępu: 12.05.2025).

Jednakże wprowadzenie takiej możliwości rodzi daleko idące obawy dotyczące wypełniania celów kary pozbawienia wolności, kształtowania społecznie pożądaných postaw, a w konsekwencji wypełniania założeń resocjalizacji. Celem niniejszego artykułu jest analiza wprowadzonych zmian w zakresie możliwości orzekania przez sądy zakazu warunkowego zwolnienia przy wymierzaniu kary dożywotniego pozbawienia wolności w kontekście celów kary pozbawienia wolności oraz możliwości resocjalizacji w warunkach izolacji penitencjarnej.

Regulacje prawne dotyczące kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że złożoność analizowanego zagadnienia jest spowodowana tym, iż dotyczy ono dwóch instytucji prawa karnego, mianowicie kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia. W celu rozpatrzenia ich pod kątem szeroko pojętej resocjalizacji niezbędne jest przytoczenie krótkiej genezy obu instytucji oraz obecnie obowiązujących regulacji prawnych.

Rozwój norm prawnych dotyczących kary pozbawienia wolności jest bardzo bogaty. Wzmianki o jej stosowaniu można odnaleźć już w Kodeksie Hamurabiego³. W polskiej kodyfikacji prawnej kara pozbawienia wolności posiada bogatą tradycję. Przewidywał ją już pierwszy polski Kodeks kary z 1932 r.⁴ Kara ta mogła zostać nałożona na sprawców za dziewięć najcięższych typów przestępstw, m.in. za zbrodnię zabójstwa czy zamach stanu. Co ważne, kara pozbawienia wolności stanowiła bezterminową odmianę kary więzienia⁵. Następnie kara pozbawienia wolności była uregulowana w Kodeksie karnym z 1969 r., jednakże kodeks ten nie przewidywał kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Istotna zmiana norm prawnych dotyczących kary pozbawienia wolności w polskim systemie prawnym miała miejsce w 1995 r., kiedy nowelizacja Kodeksu karnego wprowadziła karę dożywotniego pozbawienia wolności jako

³ W. Karnacewicz, *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, <http://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/71-76.pdf> (data dostępu: 18.05.2025).

⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 573 ze zm.).

⁵ L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] M. Melezini (red.), *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 6, Warszawa 2016, s. 333.

substytut kary śmierci. Jednocześnie nowelizacja wprowadziła moratorium na wykonywanie kary śmierci⁶.

Konsekwencją zniesienia kary śmierci było to, że w Kodeksie karnym z 1997 r. kara dożywotniego pozbawienia wolności była najsurowszą z kar przewidzianych w katalogu kar zawartym w art. 32 Kodeksie karnym⁷. Już w tym okresie ustawodawca uzasadnił, że celem wprowadzenia tej kary było zapewnienie funkcji zabezpieczającej w stosunku do społeczeństwa w obawie przed sprawcami najcięższych przestępstw, za popełnienie których wcześniej groziła kara śmierci. Jednocześnie kara ta miała również czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości w odniesieniu do najgroźniejszych sprawców czynów zabronionych⁸.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności funkcjonuje do dzisiaj, a przymiot jej wyjątkowości nadała doktryna prawnicza i orzecznictwo sądów powszechnych. Jak zauważa Julia Kosonoga-Zygmunt, „wyjątkowość omawianej kary wynikać ma z samej surowości tej kary i jej eliminacyjnego charakteru”⁹. Kluczowe jest przede wszystkim wyjaśnienie, w jakich przypadkach powinna być stosowana. W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy wprowadzającej tę karę wskazano, że ma być ona stosowana wyjątkowo, w stosunku do sprawców najbardziej zdemoralizowanych, co do których osiągnięcie celów wychowawczych kary jest co najmniej problematyczne¹⁰.

W podobnym tonie co do istoty i charakteru kary dożywotniego pozbawienia wolności wypowiadają się przedstawiciele judykatury, co ma odzwierciedlenie linii orzeczniczej sądów powszechnych. Po dokonaniu analizy można stwierdzić, „że kara dożywotniego pozbawienia wolności jest karą o charakterze izolacyjnym, zabezpieczającym społeczeństwo przed niebezpiecznymi sprawcami najpoważniejszych przestępstw, powinna być traktowana jako kara o charakterze wyjątkowym, a stosowana wobec sprawców najbardziej zdemoralizowanych, co do których osiągnięcie celów wychowawczych kary jest co najmniej problematyczne”¹¹.

Z kolei Sąd Apelacyjny w Poznaniu w orzeczeniu z 7 lutego 2013 r., sygn. akt II AKa 292/12 podkreślił eliminacyjną rolę owej kary oraz wskazał na

⁶ Ustawa z dnia 17 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym (Dz.U. Nr 95, poz. 475).

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej jako k.k.

⁸ I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak (red.), *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1998, s. 137.

⁹ R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2025, Legalis.

¹⁰ Zob. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak (red.), op. cit., s. 137. Por. np. J. Lachowski, *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, Warszawa 2006, s. 26.

¹¹ Wyrok SA w Warszawie z 14 listopada 2012 r., sygn. akt II AKa 279/12, Lex nr 1240261.

trudności resocjalizacyjne sprawców. W konsekwencji sąd podkreślił, że kara dożywotniego pozbawienia wolności pełni rolę quasi-eliminacyjną, czyli jej zadanie sprowadza się do wyeliminowania ze społeczeństwa najcięższych sprawców, co do których istnieje uzasadniona obawa, że resocjalizacja będzie w znacznym stopniu utrudniona lub niemożliwa. Z uzasadnienia wspomnianego orzeczenia wynika wprost, że „szczególny charakter kary dożywotniego pozbawienia wolności wynika nie tylko z faktu jej długotrwałości, ale przede wszystkim z uwagi na jej charakter eliminacyjny”¹². Stanowisko to zostało ugruntowane już we wcześniejszym orzecznictwie sądów powszechnych, gdzie podkreślano szczególne trudności resocjalizacyjne sprawców najcięższych przestępstw. Przykładowo Sąd Apelacyjny w Krakowie wskazał, że „karę dożywotniego pozbawienia wolności jako swego rodzaju karę eliminacyjną orzeka się, gdy brak jest okoliczności łagodzących, a istnieje negatywna prognoza co do możliwości resocjalizowania sprawcy, to jest wtedy, gdy tylko taka kara zdolna jest zabezpieczyć społeczeństwo przed ewentualną przyszłą agresją sprawcy”¹³.

Konkludując, jak wynika z bogatego orzecznictwa sądów powszechnych, można przyjąć, że karę dożywotniego pozbawienia wolności należy stosować wyłącznie w wypadkach najcięższych, tzn. takich, gdy okoliczności obciążające zdecydowanie przeważają nad okolicznościami łagodzącymi. Ponadto jedynie wtedy, gdy stopień winy jest na tyle wysoki, że uzasadnia zastosowanie tej kary, natomiast w okolicznościach konkretnego przypadku żadna łagodniejsza kara nie spełniłaby indywidualno- lub generalno-prewencyjnych celów kary¹⁴.

Szczególne znaczenia karze dożywotniego pozbawienia wolności nadaje także jej miejsce w katalogu kar wynikającym z art. 32 k.k.¹⁵ Mianowicie kara ta zajmuje ostatnie miejsce w katalogu, co nie jest bez znaczenia. Kolejność wskazanych w tej normie prawnej kar polega na gradacji w zakresie wyboru przez sędziego odpowiedniej z nich. Analizowana kara znajduje się na ostatnim miejscu, wobec tego sąd, rozpatrując konkretne naruszenie prawa w toku rozprawy głównej, przy wymierzaniu kary w pierwszej kolejności powinien zbadać, czy istnieją przesłanki zastosowania łagodniejszej kary, występującej na początku katalogu. Jeśli natomiast waga popełnionego czynu zabronionego oraz warunki osobiste sprawcy wskazują, że zastosowanie kary o charakterze wolnościowym jest niemożliwe lub niecelowe, wtedy sąd może sięgnąć po kolejne kary z katalogu, tj. terminową karę pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności¹⁶.

¹² Wyrok SA w Poznaniu z 7 lutego 2013 r., sygn. akt II AKa 292/12, Lex nr 1307478.

¹³ Wyrok SA w Krakowie z 8 lipca 1998 r., sygn. akt II AKa 119/98, KZS 1998, Nr 7–8, poz. 46.

¹⁴ Zob. np. wyrok SA w Katowicach z 25 stycznia 2006 r., sygn. akt II AKa 436/05, KZS 2006, Nr 11, poz. 54; wyrok SA w Katowicach z 29 czerwca 2012 r., sygn. akt II AKa 84/12, Lex nr 1220219.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).

¹⁶ I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak (red.), op. cit., s. 137.

Warto także wskazać, że o wyjątkowym charakterze tej kary świadczy także rodzaj przestępstw, za które może być zasądzona. Mianowicie są to najpoważniejsze czyny zabronione, zasługujące na szczególne potępienie. Kodeks karny przewiduje tę karę m.in. za zabójstwo, ciężki uszczerbek na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym, zgwałcenie małoletniego poniżej 15 lat i inne¹⁷. Ponadto k.k. przewiduje możliwość orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności jako kary łącznej w wypadku zbiegu dwóch lub więcej kar pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 25 lat (art. 88 k.k.)¹⁸.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności przez przedstawicieli doktryny prawniczej jest postrzegana jako długoletnia kara pozbawienia wolności z uwagi na to, że nikt nie jest w stanie przewidzieć, jak długo będzie trwało życie skazanego na nią sprawcy czynu zabronionego. Jednakże kara ta może zostać zmodyfikowana na etapie postępowania wykonawczego. Zapewnia to możliwość ubiegania się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie na gruncie art. 78 § 3 k.k.

Należy zauważyć, że karę bezwzględną pozbawienia wolności można zmodyfikować poprzez złożenie przez skazanego lub jego obrońcę wniosku w trybie art. 77 k.k. o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Trzeba zauważyć, że wskazana norma prawna zawiera możliwość wcześniejszego zwolnienia skazanego z obycia pozostałej części kary pozbawienia wolności w sytuacji, gdy spełnia przewidziane we wskazanej normie prawnej przesłanki.

Instytucja ta ma charakter wyjątkowy z uwagi na to, że stanowi odstępstwo od reguły ciągłości wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁹. Podstawę decyzji sądu penitencjarnego w tym zakresie stanowi pozytywna prognoza kryminologiczna, która została wskazana w art. 77 § 1 k.k. jako jedyna przesłanka do rozpatrywania kwestii udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia. Co ważne, wymienione we wskazanej normie prawnej kryteria, takie jak „postawa sprawcy, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary”²⁰, należy rozpatrywać kumulatywnie. Żadna ze wskazanych okoliczności nie może stanowić samodzielnej przesłanki do udzielenia warunkowego zwolnienia. Dopiero suma wszystkich może stanowić o pozytywnej prognozie kryminologicznej i w konsekwencji o pozytywnej decyzji sądu w zakresie udzielenia środka probacyjnego²¹.

¹⁷ Art. 148 § 1–3, art. 156 § 3 i art. 197 § 4–5 k.k.

¹⁸ R.A. Stefański (red.), op. cit.

¹⁹ Zob. np. postanowienia: SA w Gdańsku z 22 sierpnia 2000 r., sygn. akt II AKz 630/00, OSAG 2001, Nr 1, poz. 7; SA w Krakowie z 21 czerwca 2000 r., sygn. akt II AKz 217/00, KZS 2000, Nr 6, poz. 12; SA w Łodzi z 23 marca 1999 r., sygn. akt II AKz 114/99.

²⁰ Art. 77 § 1 k.k.

²¹ Por. np. postanowienia: SA w Lublinie z 24 kwietnia 2010 r., sygn. akt II AKzw 291/10; SA w Lublinie z 12 października 2005 r., sygn. akt II AKzw 594/05, OSA 2007, Nr 9, poz. 47.

Ponadto, jak trafnie zauważa Magdalena Niewiadomska-Krawczyk, „rozpoznanie przez sąd penitencjarny przesłanki materialnej warunkowego zwolnienia możliwe jest po spełnieniu przez skazanego przesłanki formalnej uprawniającej go do ubiegania się o skorzystanie z tej instytucji. Chodzi tu o odbycie pewnego wymaganego ustawowo minimum kary pozbawienia wolności”²². Art. 78 k.k. określa limity czasu, które muszą zostać spełnione, aby móc ubiegać się o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Odnosząc się do analizowanej kary dożywotniego pozbawienia wolności, należy wskazać, że na mocy ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²³ okres ten w stosunku do osób wykonujących karę dożywotniego pozbawienia wolności został wydłużony z 25 do 30 lat. W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na fakultatywne uprawnienia nadane sądom na mocy art. 77 § 2 k.k., zgodnie z którym w szczególnie uzasadnionych wypadkach sądy już na etapie wymierzania kary pozbawienia wolności – terminowej lub dożywotniej – mogą zdecydować o nałożeniu na skazanego dłuższego okresu odbywania kary, zanim będzie przysługiwała im możliwość ubiegania się o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia zgodnie z art. 78 k.k.²⁴

W znowelizowanych przepisach dotyczących warunkowego zwolnienia ustawodawca poszedł jeszcze o krok dalej aniżeli wskazane wydłużenie okresu odbywania przez skazanego kary zanim nabędzie on uprawnień do ubiegania się o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Przejawia się to w możliwości wymierzenia przez sąd kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności, tj. nieprzewidującego możliwości złożenia wniosku o warunkowe zwolnienie na żadnym z etapów odbywania kary. W art. 77 § 3 k.k. wskazano wyraźnie na to, w jakich sytuacjach sąd może orzec w stosunku do skazanego zakaz ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie: „za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub za przestępstwo o charakterze terrorystycznym na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat”²⁵, a także w drugim przypadku, tj. gdy „jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz postępowanie i charakter

²² M. Niewiadomska-Krawczyk, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności – rozważania w świetle nowelizacji Kodeksu karnego*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 4(37), https://kwartalnikradcaprawny.kirp.pl/2024/03/20/warunkowe-przedterminowe-zwolnienie-z-odbywania-kary-dozywotniego-pozbawienia-wolnosc-i-rozważania-w-swietle-nowelizacji-kodeksu-karnego/#_ftnref10 (data dostępu: 24.03.2024).

²³ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy kodeks Karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r., poz. 2600).

²⁴ A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4, s. 39.

²⁵ Art. 77 § 3 k.k.

sprawcy wskazują, że jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób”²⁶.

W uzasadnieniu projektu wskazanej ustawy podkreślono potrzebę zaostrożenia odpowiedzialności prawnokarnej wobec sprawców wskazanych w ustawie, a także podniesiono, że dzięki zaostrożeniu procedur wobec sprawców najcięższych przestępstw zostanie wzmocniona funkcja ochronna prawa karnego. W tym ustawodawca upatrywał szans na odwiedzenie potencjalnych sprawców czynów zabronionych od popełnienia zbrodni²⁷. Wprowadzone rozwiązanie w postaci bezwzględnej kary dożywotniego pozbawienia wolności budzi wiele kontrowersji, przede wszystkim dotyczących skuteczności podejmowanych wobec skazanych na tę karę oddziaływań resocjalizacyjnych i tym samym wypełniania celów kary pozbawienia wolności.

Resocjalizacja sprawcy jako jeden z celów wykonywania kary pozbawienia wolności

Na wstępie rozważań dotyczących resocjalizacji sprawców trzeba wskazać, że do 1 października 2023 r. ustawodawca przewidywał wielokierunkowy zakres celów samego wymierzania kary pozbawienia wolności. Z art. 53 § 1 k.k. wynikało wprost, że celem kary jest sprawiedliwa, adekwatna odpłata (proporcjonalność kary do stopnia winy i społecznej szkodliwości czynu) oraz prewencja szczególna (wychowanie i zapobieganie) i ogólna (kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa)²⁸. Natomiast na mocy nowelizacji Kodeksu karnego z 2023 r.²⁹ nastąpiła znaczna zmiana w określeniu celów kary pozbawienia wolności, która polegała na wyeksponowaniu adekwatności kary do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego. Oznacza to, że ustawodawca na pierwszym miejscu postawił znaczenie kary jako sprawiedliwej odpłaty za niezgodne z prawem zachowanie. W dalszej kolejności wskazano na zakres prewencji ogólnej, następnie cele zapobiegawcze kary i na koniec na stopień winy³⁰.

Porównując cytowaną normę prawną do celów wykonywania kary pozbawienia wolności zawartych w art. 67 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego, należy zauważyć, że zakres samego wykonania kary jest znacznie węższy

²⁶ Zob. § 4 k.k.

²⁷ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> (data dostępu: 22.02.2022).

²⁸ J. Lachowski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 2023, Legalis.

²⁹ Ustawa z dnia 17 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1834).

³⁰ J. Lachowski, op. cit.

i sprowadza się do oddziaływań indywidualno-prewencyjnych, których celem jest kształtowanie pożądanych postaw. Osiągnięcie tego jest możliwe dzięki zastosowaniu indywidualizacji przy procesie wykonywania kary pozbawienia wolności, polegającej na dostosowaniu systemu wykonywania kary, a także odpowiedniego rodzaju i typu zakładu karnego względem właściwości i warunków osobistych skazanego.

Przenosząc niniejsze rozważania teoretyczne na grunt analizowanej instytucji wobec sprawców skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, należy wskazać, że tacy skazani odbywają karę w zakładzie karnym typu zamkniętego. Wobec tej kategorii sprawców zostają wprowadzone dostosowane indywidualnie środki oddziaływania penitencjarnego. Zatem nie można wykluczyć, że po odpowiednio długim okresie stosowania tych oddziaływań co do skazanego, gdy spełnione zostaną przesłanki formalne i materialne, będzie możliwe zrezygnowanie z potrzeby odbywania przez skazanego całej kary. Udzielenie przez sąd warunkowego zwolnienia stanowi dla skazanych możliwość kontynuowania rozpoczętego w warunkach izolacji penitencjarnej procesu resocjalizacji na wolności. Andrzej Zoll wskazuje, że „warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary nie jest typowym środkiem probacyjnym, ponieważ nie stanowi środka reakcji na przestępstwo, lecz modyfikację wykonania orzeczonej kary”³¹. Należy pamiętać, że udzielenie przez sąd warunkowego zwolnienia stanowi możliwość fakultatywną, zatem powinna być stosowana racjonalnie, przy uwzględnieniu wszelkich zaistniałych w sprawie okoliczności i dokonaniu oceny postępów resocjalizacyjnych sprawców³². Dodatkowo racjonalne stosowanie tego środka może w przyszłości stać się wyrazem racjonalnej polityki penitencjarnej państwa, która będzie przejawiała się minimalizowaniem stosowania izolacji w sytuacjach, gdy nie jest to konieczne, tj. gdy cele kary zostaną osiągnięte³³.

Mając na uwadze główny cel wykonywania kary, jakim jest wykształcenie w społeczeństwie pożądanych postaw, trzeba zastanowić się, czy nałożenie na skazanego kary nieredukowalnego pozbawienia wolności pozwoli podjąć działania zmierzające do wychowania sprawcy? Tomasz Tyburcy zauważa, że „surowe karanie sprawców – szczególnie młodocianych – zamiast ich wychowania może przynieść przeciwny rezultat w postaci pogłębienia ich zdemoralizowania, będącego następstwem zbyt długiej izolacji”³⁴.

Kolejny problem, spowodowany orzeczeniem kary nieredukowalnej, stanowi brak perspektywy u skazanego, że kiedykolwiek nastąpi koniec ich

³¹ A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1: Część ogólna, Warszawa 2007, s. 878.

³² G. Wiciński, *Glosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. sygn. akt II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 94.

³³ A. Grześkowiak, *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Legalis.

³⁴ T. Tyburcy, *Geneza i motywy wprowadzenia do kodeksu karnego możliwości wymierzenia nieredukowalnego dożywotniego pozbawienia wolności*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2023, nr 30, s. 24.

kary, co rodzi pytanie, czy warto się starać? Czy warto przestrzegać regulaminu jednostki penitencjarnej? I na koniec, czy warto choćby próbować poprawić swoje zachowanie? Agnieszka Wróbel-Chmiel przeprowadziła badania na osobach skazanych, które wykazały, że „nagradzanie więźniów jest istotnym czynnikiem motywującym do zmiany niewłaściwych zachowań”³⁵. Z tego względu rola instytucji warunkowego zwolnienia w procesie resocjalizacji jest ogromna. Zawiera ona bowiem najważniejszy czynnik, wpływający na pozytywny przebieg tego procesu, jakim jest motywacja³⁶.

Przedstawiciele doktryny prawniczej wskazują właśnie na motywację skazanych jako czynnik, który sprawia, że skazani podejmują choćby starania o zmianę swojego zachowania. Maria Ejchart-Dobois zauważa, że „człowiek zupełnie pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce”³⁷. Taka sytuacja powoduje kolejne obawy, mianowicie dotyczące możliwości utrzymania „porządku” w zakładach karnych. Skazani pozbawienie motywacji do poprawy mogą częściej niż w innych wypadkach naruszać reguły zachowania i regulamin jednostki, w której wykonują karę, z uwagi na to, że z ich perspektywy nie spotka ich nic gorszego. W takiej sytuacji mogą popełniać dalsze czyny zabronione w warunkach izolacji penitencjarnej.

W tym miejscu po raz kolejny należy podkreślić, że udzielenie warunkowego zwolnienia jest fakultatywne. Zatem wobec skazanego, nawet w przypadku gdy spełnia on przewidziane przez normy prawa przesłanki, nie jest zagwarantowane, że warunkowe zwolnienie zostanie udzielone. Jednakże sama możliwość złożenia takiego wniosku może w szerszej perspektywie powodować zmianę zachowania skazanego. Co więcej, wydanie odmownej decyzji w tym zakresie może stanowić bodziec do dalszej pracy nad sobą i podjęcia innych działań resocjalizacyjnych oferowanych przez jednostkę penitencjarną, ponieważ możliwe jest ponowne złożenie wniosku.

Rzecznik Praw Obywatelskich już na etapie prac legislacyjnych wskazywał na niezgodności regulacji prawnych dotyczących orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości ubiegania się o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Rzecznik podkreślił, że zarówno orzekanie kar dożywotniego pozbawienia wolności, jak i kar długoterminowych (15–30 lat), w sytuacji gdy nie ma możliwości weryfikacji postawy skazanego i przebiegu procesu resocjalizacji, jest niezgodne z art. 30 i 40

³⁵ A. Wróbel-Chmiel, *Nagrody i kary dyscyplinarne w praktyce penitencjarnej a poczucie sensu życia więźniów długoterminowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, s. 19–25.

³⁶ S. Lelental, *Stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006, s. 147–163.

³⁷ M. Ejchart-Dubois, *Dożywocie i co dalej. Człowiek pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce*, wywiad przeprowadziła L. Annanikowa, „Gazeta Wyborcza” z 25 kwietnia 2022 r., <https://wyborcza.pl/dyzyformat/7,127290,28201091,dozywocie-i-co-dalej-wiezien-pozbawiony-nadziei-traci-wszelkie.html> (data dostępu: 21.12.2022).

Konstytucji RP, a także przepisów prawa międzynarodowego, w szczególności art. 3 Europejskiej konwencji praw człowieka. Brak możliwości ubiegania się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie stanowi pozbawienie możliwości kształtowania w przyszłości swojej sytuacji prawnej przez skazanego. Taka sytuacja jest również sprzeczna z celami kary pozbawienia wolności.

Rzecznik wskazał także na to, że wprowadzone rozwiązanie stoi także w sprzeczności z zasadą prawa do sądu, zagwarantowaną w art. 45 ust. 1 w zw. z art. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, z uwagi na to, że sądy sprawują nadzór nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności, gdyż sądy mają wyłączoną możliwość dokonania weryfikacji postępów skazanych w zakresie osiągania przez nich pożądaných w ujęciu resocjalizacyjnym postaw³⁸.

Na zakończenie należy z całą stanowczością podkreślić, że podjęcie działań resocjalizacyjnych jest bardzo trudne względem osób odbywających długoletnie kary pozbawienia wolności, nawet gdy nie są oni pozbawieni możliwości ubiegania się o warunkowe zwolnienie. Koniec kary jest na tyle odległy, że nie wiadomo, w jakim momencie należy podjąć stosowne aktywności, aby przyniosły one oczekiwane efekty. Dodatkowo im dłuższa kara, tym występuje więcej trudności w readaptacji społecznej. W przypadku osób skazanych na dożywocie sytuacja jest jeszcze gorsza, gdyż mimo możliwości złożenia wniosku o warunkowe zwolnienie skazani nie mają gwarancji, że kiedykolwiek zostanie im ono udzielone. W konsekwencji maleją wobec nich szanse na pozytywne zakończenie programów resocjalizacyjnych i w dalszej perspektywie zmiany dotychczasowego zachowania.

Podsumowanie

Analizowana nowelizacja prawa karnego w zakresie wprowadzenia możliwości wymierzenia przez sąd kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności jest zmianą rewolucyjną i budzącą wiele kontrowersji. Celem wprowadzenia rzeczonej nowelizacji była chęć odstraszenia społeczeństwa od popełniania najcięższych przestępstw, a także, jak wynika z uzasadnienia projektu ustawy nowelizacyjnej, stanowiła próbę wzbudzenia poczucia sprawiedliwości społecznej.

W kontekście szeroko pojętej resocjalizacji znamienne jest to, że sąd już na etapie wydawania wyroku podejmuje decyzję niejako o tym, czy skazany zmieni się w przyszłości, czy nie. Nawet w sytuacji popełnienia przez skazanego odrażającego czynu, zasługującego na szczególne potępienie, założenie

³⁸ Zob. stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-warunkowe-zwolnienie-dozywocie-ms-odpowiedz> (data dostępu: 14.03.2024).

na etapie wyrokowania, że skazany się nie zmieni, zasługuje na krytykę z punktu widzenia resocjalizacji sprawców, a także z uwagi na cele kary pozbawienia wolności.

Jednym z celów kary pozbawienia wolności jest resocjalizacja skazanych i próba przystosowania sprawców do życia z dala od świata przestępczego. Pozbawienie sprawców motywacji w postaci samego starania się o warunkowe zwolnienie nasuwa przypuszczenie, że osoby te nie będą brały udziału w podejmowanych przez zakłady karne działaniach resocjalizacyjnych, gdyż nawet w odległej przyszłości w żaden sposób nie wpłynie to na ich sytuację. Ludzie ci zostaną wyeliminowani ze społeczeństwa, zatem funkcja kary sprowadzi się jedynie do represji, a nie do próby spowodowania zmiany postawy sprawców. W praktyce rodzi to obawę, że instytucja warunkowego zwolnienia zostanie wyeliminowana dla grupy skazanych odbywający długoletnie kary pozbawienia wolności. A idąc o krok dalej, nasuwa się pytanie, czy orzekanie zakazu warunkowego zwolnienia nie będzie nadużywane i motywowane daleko posuniętą ostrożnością i potrzebą wspomnianej eliminacji tej kategorii skazanych ze społeczeństwa.

Ponadto orzekanie kary nieredukowalnego dożywotniego pozbawienia wolności może powodować narastającą frustrację wśród więźniów, którzy nie będą mieli żadnych szans na poprawę swojego bytu, co może wywoływać pogorszenie ich zachowania w warunkach izolacji penitencjarnej. Brak motywacji do poprawnego, zgodnego z regulaminem zachowania może w dalszej perspektywie prowadzić do popełniania przez nich przestępstw w warunkach więziennych, np. na szkodę współosadzonych.

Taka sytuacja z pewnością będzie stanowiła wyzwanie dla polityki penitencjarnej w Polsce, która stanie przed dylematem, co zrobić, aby skłonić skazanych na karę bezwzględnego pozbawienia wolności do wzięcia czynnego udziału w aktywnościach resocjalizacyjnych?

Należy podkreślić po raz kolejny, że udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia ma charakter fakultatywny. Zatem pozostawienie skazanemu takiej możliwości nie jest równoznaczne ze zobligowaniem sądu do udzielenia tego dobrodziejstwa w przyszłości. W konsekwencji dla skazanych czynnikiem motywującym zaangażowanie w przedsięwzięcia resocjalizacyjne i poprawę zachowania nie jest gwarancja udzielenia warunkowego zwolnienia, a sama możliwość ubiegania się o nie, oczywiście przy spełnieniu wymaganych warunków. Dzięki temu skazani nie otrzymują informacji, że nigdy nie opuszczą zakładu karnego, w zasadzie zanim przystąpią do wykonywania nałożonej na nich kary, a mają wizję, że w przypadku osiągnięcia zmiany zachowania i postępów resocjalizacyjnych będą mieli możliwość ubiegania się o kontynuację tych działań w warunkach wolnościowych.

Należy wskazać, że nie bez przyczyny środki probacyjne, w tym warunkowe zwolnienie, odgrywają tak doniosłą rolę w procesie resocjalizacji skazanych.

Wynika to bezpośrednio z celów stawianych karze pozbawienia wolności, zgodnie z którymi jej głównym zadaniem jest wykształcenie u skazanego wykształcenie się społecznie pożądaných postaw, takich jak odpowiedzialność i potrzeba przestrzegania porządku prawnego. Wprowadzona nowelizacja art. 77 k.k. nie przewiduje sytuacji, w której cele kary zostają spełnione. Skazani nie mają możliwości zweryfikowania swojego zachowania. W konsekwencji nie mają realnej szansy na wyjście na wolność, nawet po spełnieniu określonych przepisami prawa warunków oraz pozytywnym przebiegu procesu resocjalizacji.

Konkludując, wprowadzone zmiany należy ocenić negatywnie zarówno z perspektywy możliwości resocjalizacyjnych skazanych, jak i z uwagi na niedostosowanie polskiego systemu penitencjarnego do wyodrębnienia specyficznej kategorii więźniów, jakimi są osoby skazane na karę bezwzględnego dożywocia. Obecnie bardziej trafne byłoby dokonanie nowelizacji przepisów dotyczących kary dożywotniego pozbawienia wolności w taki sposób, by odbywanie tej kary było bardziej efektywne pod względem wypełniania jej celów, a nie powodowanie, że kara dąży jedynie do eliminacji jednostek ze społeczeństwa.

Wykaz literatury

- Ejchart-Dubois M., *Dożywocie i co dalej. Człowiek pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce*, wywiad przeprowadziła L. Annanikowa, „Gazeta Wyborcza” z 25 kwietnia 2022 r., <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,28201091,dozywocie-i-co-dalej-wiezien-pozbawiony-nadziei-traci-wszelkie.html>.
- Friedrich-Michalska I., Stachurska-Marciniak B. (red.), *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1998.
- Grześkowiak A., *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Legalis.
- Karnacewicz W., *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, <http://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/71-76.pdf>.
- Lachowski J., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 2023, Legalis.
- Lachowski J., *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, Wyd. Wyższej Szkoły Handlu i Prawa, Warszawa 2006.
- Lelental S., *Stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce w poszukiwaniu skuteczności*, Wyd. UG, Gdańsk 2006.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności – rozważania w świetle nowelizacji Kodeksu karnego*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 4(37), https://kwartalnikradca.prawny.kirp.pl/2024/03/20/warunkowe-predterminowe-zwolnienie-z-odbywania-kary-dozywotniego-pozbawienia-wolnosci-rozwazania-w-swietle-nowelizacji-kodeksu-karnego/#_ftnref10.

- Pilch A., *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4.
- Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2025, Legalis.
- Tyburec T., *Geneza i motywy wprowadzenia do kodeksu karnego możliwości wymierzenia nieredukowalnego dożywotniego pozbawienia wolności*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2023, nr 30.
- Wiciński G., *Głosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. sygn. akt II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] M. Melezini (red.), *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 6, Warszawa 2016.
- Wróbel-Chmiel A., *Nagrody i kary dyscyplinarne w praktyce penitencjarnej a poczucie sensu życia więźniów długoterminowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97.
- Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1: Część ogólna, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.

Summary

Life imprisonment without the possibility of applying for parole – some reflections in the context of rehabilitation possibilities

Keywords: life imprisonment, conditional early release, resocialization, convicted person, purposes of imprisonment.

The perception and administration of imprisonment have undergone enormous change over the years. This article discusses one of the most heavily criticised amendments to the Criminal Code, which entered into force on 1 October 2023 and concerns the imposition of life imprisonment without the possibility of applying for conditional release. The author outlines the legal regulations governing the institutions in question and then examines them, considering the purposes of imposing and executing a sentence of life imprisonment. She then analyses the amendments in the broader context of rehabilitation, pointing to several doubts when assessing their effectiveness once such a sentence has been imposed.